

**РОЗВИТОК РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ
ЗАГРОЗ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ****Домашенко М.Д.,***к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет,
m.domashenko@macro.sumdu.edu.ua***Школа В.Ю.,***к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет,
v.shkola@macro.sumdu.edu.ua***Котенко О.О.,***к.е.н., ст.викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет,
o.kotenko@macro.sumdu.edu.ua***Домашенко В.С.***студентка кафедри міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет,
leradomashenko2006@gmail.com*

Стаття присвячена формулюванню рекомендацій управління потенціалом інноваційного розвитку ринку туристичних послуг в Україні на основі наявного досвіду Європейських країн. Запропоновано математичну модель інноваційного розвитку ринку туристичних послуг в Україні з урахуванням потенціалу інноваційного розвитку галузі та сценаріїв впливу ризиків та загроз, а також графічне представлення можливих траєкторій розвитку ринку туристичних послуг з урахування впливу ризиків та загроз (як фактичних, так і потенційних) та при різних значеннях параметрів управління. Розглянуто важливість розвитку ринку туристичних послуг для національної економіки України; обґрунтовано необхідність впровадження європейського досвіду для підвищення потенціалу туристично-індустрії; проаналізовано ряд негативних факторів розвитку ринку туристичних послуг в Україні, серед яких: поширення вірусу COVID-19; посилення гібридних загроз; втрата туристичного, історико-культурного та рекреаційного потенціалу окупованих територій; військові дії на сході країни; політико-економічна нестабільність в країні; відсутність програм інвестування розвитку туризму в Україні на основі раціонального екологічно збалансованого використання природного і історико-культурного туристичного потенціалу; низька якість туристичної інфраструктури, комунікацій і підготовки кадрів; низька конкурентоспроможність туристичної галузі. В статті розглянуто особливості транснаціоналізації міжнародного туристичного бізнесу, сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму в контексті європейського ринку туристичних послуг. На основі досвіду Європейських країн, виділено пріоритетні напрями інноваційного розвитку ринку туристичних послуг України. Запропоновано шляхи урегулювання нормативно-правової бази з питань туризму в Україні, а саме: створення фондів на державних рівнях для розвитку туризму; співпраця України у туристичній галузі; створення програм інноваційного розвитку; узгодженість законодавства України з міжнародними стандартами; забезпечення захисту прав туристів; створення та введення інновацій в галузь; спрощення процесу отримання віз та перетину кордону; посилення кібербезпеки.

***Ключові слова:** туристичні послуги, Крим, окуповані території Донецької та Луганської областей, потенціал інноваційного розвитку, Європейський досвід, ризик, загрози*

DOI: 10.21272/1817-9215.2021.3-8

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, в тому числі і світовий ринок туристичних послуг. Як наслідок, відбувається зростання рівнів інтегрованості туристичних галузей та окремих підприємств різних країн, з одного боку, та загострення конкурентної боротьби між країнами за розподіл туристичних потоків, з іншого. Водночас, сучасною тенденцією в економіці розвинених країн є зростання частки туристичних послуг як у структурі валового внутрішнього продукту, так і в структурі споживання. Також характерним є інтенсивний розвиток нових інформаційних технологій, електронної торгівлі у сфері туризму.

Туризм є стимулюючим елементом активного розвитку пов'язаних з ним галузей економіки і сприяє соціально-економічному розвитку регіону. Туризм стимулює розвиток елементів інфраструктури: готелів, ресторанів, підприємств торгівлі, а також зумовлює збільшення дохідної частини бюджету. Крім цього, туризм має широкі можливості для залучення іноземних інвестицій. Наявність туристичних ресурсів, особливості вже наявної інфраструктури, дають можливість підвищувати потенціал міжнародного ринку туристичних послуг в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідженню проблем розвитку ринку туристичних послуг присвячені роботи чисельних зарубіжних науковців серед яких: Е. Ван Дузер, Дж. Гелбрейта, Дж. Белла, П. Друккера, С. Коена, Ф. Котлера, Дж. Ланкастера, Дж. Ходжсона та ін. Серед українських вчених слід відмітити роботи: Кіндрик О.Т., Головінов О.М., Жураєва К.А., Хедоури Ф., Парубец О.М., Сугоняко Д.О., Кузьменко А.А., Новіков В.С., Атаманчук З. А тощо. Питанням дослідженню ризиків та загроз присвячені роботи [1-15]. Разом з тим, ряд важливих питань з управління потенціалом інноваційного розвитку з урахуванням сучасних викликів та загроз (як фактичних, так і потенційних) у туристичній сфері залишаються невирішеними.

Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо розвитку ринку туристичних послуг в Україні в умовах гібридних загроз на основі наявного досвіду Європейських країн.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, антикризового менеджменту, дослідження вітчизняних та закордонних авторів в напрямі розвитку туристичної галузі, дані Державного комітету статистики України та міжнародних організацій (WorldBank, WTTC, OECD, UNCTAD, World Travel & Tourism Council, International Monetary Fund, UNWTO, WTO тощо [35-38]), нормативні матеріали та законодавчі акти державних органів влади, періодичні наукові видання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Невід'ємною складовою розвитку світового туризму є розвиток вітчизняного ринку туристичних послуг. Попри існуючі політичні та соціально-економічні перетворення, які торкнулися всіх сфер економіки, індустрія туризму стала тією галуззю економіки України, яка з року в рік без залучення державних дотацій, стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту. Туристичний ринок є найбільш динамічною складовою світового ринку послуг. Сучасна туристична індустрія сприяє створенню додаткових робочих місць, стимулює розвиток транспортної інфраструктури, дорожнього будівництва, сприяє зростанню виробництва споживчих товарів та послуг, розвиток засобів зв'язку тощо.

Для багатьох країн світу пріоритетною сферою економіки є туризм, оскільки забезпечує знану частку сукупного національного доходу держав і стає напрямом міжнародної спеціалізації [17, с. 23–28]. Україна з її вигідним географічним положенням, наявним туристично-рекреаційним потенціалом, історико-культурним спадком також має потенціал для інтеграції у світову туристичну індустрію.

Туризм в Україні має потенціал бути сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною українського народу і держави.

Пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в'їзний) туризм як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державної скарбниці та створення додаткових робочих місць. Нині Україна має понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів і відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують модернізації та реконструкції відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, підтримання в належному стані потребують і рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України, інші об'єкти туристичних чи екскурсійних послуг. З

урахуванням тенденцій реформування усіх сфер суспільного життя доцільним є розробка системи управління потенціалом інноваційного розвитку ринку туристичних послуг в Україні, що має стати одним із факторів економічного зростання її регіонів.

Основним завданням управління потенціалом інноваційного розвитку міжнародного ринку туристичних послуг є створення сприятливого організаційно-правового й економічного середовища для розвитку цієї галузі, формування конкурентноспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту на основі використання природного та історико-культурного потенціалу України, забезпечення її соціально-економічних інтересів і екологічної безпеки.

Розвиток ринку туристичних послуг можна представити як динамічну систему, поведінка якої характеризується різкими змінами у фазовій площині. Спираючись на концептуальні положення теорії бифуркації та теорії катастроф, математично таку систему можна представити у вигляді наступної формули:

$$\left\{ \begin{array}{l} \dot{Y} = -gradV(Y; U; X), \\ \dot{Y} = f(Y; U) \rightarrow 0, \\ Y = \{Y_i\} \in R^n, i \in [1; n], \\ Y_i = f(Y^{(E)}, \theta^{(E)\alpha}, t), t \in [0; T] \\ U = \{U_j\} \in R^n, j \in [1; m], \\ U_j = f(D, \varepsilon^\tau, Z, t), \\ D = \{d_1^{\beta_1}, d_2^{\beta_2}, \dots, d_k^{\beta_k}, \dots, d_k^{\beta_k}\}, \\ X = f(X_g, \delta^\tau, t), \\ g \in [1; G]; k \in [1; K] \end{array} \right. \quad (1)$$

де V – вектор параметрів, що здійснюють управління; Y – множина сценаріїв розвитку системи; Y_j – вектор траєкторії розвитку системи за j -м сценарієм; R^n – n -мірний евклідовий простір; U – множина сценаріїв стійкості системи; D – множина сценаріїв настання та форсайтинг еволюціонування ризиків та гібридних загроз; $Y_i^{(E)}$ – сукупність динамічних E -х підсистем досліджуваної системи (готельний комплекс, авіаперевезення, трансфер, розваги та дозволя, інфраструктура харчування), представлена Y_j -мерним вектором; i -та компонента підсистеми $Y^{(E)}$, яка визначає її стан у фазовому просторі системи; $\theta^{(E)\alpha}$ – коефіцієнт агрегації E -ої підсистеми з зовнішнім середовищем (при підсилювальному характері дії β приймає значення $+1$, при знижувальному -1); $d_k^{\beta_k}$ – сценарій настання та форсайтинг еволюціонування k -го ризику чи загрози (при підсилювальному характері дії β приймає значення $+1$, при знижувальному -1); X_g – складові потенціалу інноваційного розвитку системи, а саме: інтелектуальний капітал, складовими якого є ринковий, процесний, людський та відтворювальний капітал (детальніше див. [18]); технологічний потенціал, фінансовий потенціал, інтерфейсний потенціал та інформаційний (детальніше див. [19]); Z – множина інструментів, $Z = \{z_1, z_2, \dots, z_k\}$; ε^τ – коефіцієнт синергії ризиків та гібридних загроз (як глобальних, так і локальних), що мають місце, в т.ч. в результаті запровадження z -го інструменту (при підсилювальному характері дії γ приймає значення $+1$, при знижувальному -1); δ^τ – коефіцієнт синергії складових потенціалу інноваційного розвитку системи та синергії у наслідок додавання ефектів у кожному у t -му періоді до попередніх (при підсилювальному характері дії τ приймає значення $+1$, при знижувальному -1); t – часові характеристики розвитку системи; T – тривалість досліджуваного періоду.

Графічне представлення можливих траєкторій розвитку системи (ринку туристичних послуг) з урахування впливу ризиків та загроз (як фактичних, так і потенційних) та при різних значеннях параметрів управління представлена на рис. 1.

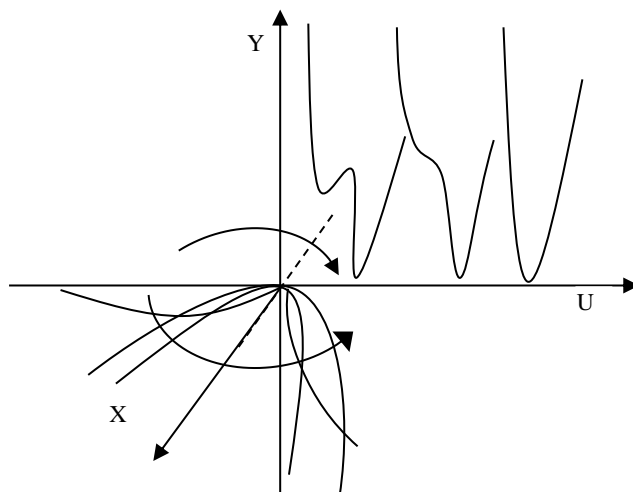

Рисунок 1 – Біфуркаційна діаграма розвитку ринку туристичних послуг

Слід зазначити, що поняття ризиків і загроз, не зважаючи на синонімічність їх визначення науковцями [20-22], слід розрізняти за характером впливу на них зовнішніх суб'єктів впливу. Так, у [23] небезпека визначається як «стан, загроза – як дія, ризик – як імовірність втрати частини ресурсів під негативним впливом випадкових подій, які погано прогножуються». Якщо розглядати ці категорії як керовані системи, то ризик слід розглядати як можливість втрат в результаті непрямої дії зовнішніх суб'єктів на об'єкт впливу в умовах невизначеності (в т.ч. «ефект метелика», «чорні лебеді»). При цьому гібридні загрози є результатом прямої дії зовнішніх суб'єктів з метою цілеспрямованого нанесення шкоди та створення прямої або опосередкованої небезпеки об'єкту впливу. Важливо також розрізняти вектор впливу зовнішніх суб'єктів на керовану систему, оскільки дії спрямовані на протидію небезпеці та загрозам, а також на зменшення ризику будуть носити характер зменшення та повинні враховуватися з коригуючим коефіцієнтом зі знаком мінус ($-\infty; 0$); дії, спрямовані на зростання загроз, а тако посилення ризиків (в т.ч. непрямі, а також відсутність заходів з ліквідації негативних наслідків подій, що мали місце або превентивних заходів тощо), будуть мати посилювальний характер та повинні враховуватися з коригуючим коефіцієнтом зі знаком плюс ($0; +\infty$).

Варто визначити ряд негативних факторів розвитку ринку туристичних послуг в Україні, а саме:

1) поширення вірусу COVID-19, який виявився згубним, як для здоров'я людей так і для світової економіки, зокрема й для міжнародної туристичної індустрії. Експерти Moody's відмічають, що пандемія COVID-19 може стати «чорним лебедем», який спричинить більш серйозний вплив на світову економіку, ніж криза 2008–2009 рр. [24, 34]. Починаючи з середини 2020 року, спостерігається певна активність у діяльності внутрішнього туризму, зокрема через наслідки усунення міжнародних обмежень на подорожі. Однак і внутрішній туризм не став панацеєю, оскільки багато країн стикаються з подальшими хвилями вірусу, і, як і очікувалося, рівень внутрішнього туризму на кінець 2020 року був зазначений нижче рівня до пандемії COVID. Наприклад, Іспанія та Великобританія прогнозували зниження внутрішнього туризму на 45-50% у 2020 році [16, 25, 36].

2) політико-економічна нестабільність в країні, що викликана корупцією, продовженням російсько-української війни на сході країни;

3) посилення гібридних загроз з боку Російської Федерації;

4) втрата туристичного, історико-культурного та рекреаційного потенціалу окупованих Російською Федерацією територій Донецької та Луганської областей, а також АР Криму;

5) відсутність програм інвестування розвитку туризму в Україні на основі раціонального екологічно збалансованого використання природного і історико-культурного туристичного потенціалу;

6) низька якість туристичної інфраструктури, комунікацій і підготовки кадрів.

За даними світової організації туризму (UnWto) [26], починаючи з 2013 року відмічається значне скорочення відвідувань України з 24,671 млн. відвідувачів до 13,438 млн. відвідувачів у 2019 році.

Насамперед це громадяни з Росії та Східної та Західної Європи, а також США. Структура в'їзного потоку за країною походження у 2019 р. виглядала так: країни Європи 96,49%; Америка 1,83%, Африка 0,23%.

Низькі показники туристичної активності України на світовому ринку, свідчать про недостатню конкурентоспроможність вітчизняної індустрії туризму. Це можна пояснити трьома головними факторами: по-перше, недостатньою ефективністю реалізації механізму забезпечення пріоритетів державної політики у сфері організації експорту туристичних послуг; по-друге, потужним впливом розвинених глобальних корпорацій, які контролюють світовий ринок туристичних послуг, а саме: Carison Companies, American Express, Preussag, Airtours, Accor – і низки інших; по-третє, відсутністю явища масовості туризму в Україну через низьку платоспроможність основної маси населення [27].

Існування даних негативних факторів суттєво ускладнює розвиток ринку туристичних послуг в Україні, саме тому виникає необхідність розробки системи управління потенціалом інноваційного розвитку ринку туристичних послуг на основі досвіду провідних Європейських країн.

Незмінним лідером як за кількістю туристичних прибутків, так і за обсягами надходжень від міжнародного туризму залишається Європа, ринкова частка якої на світовому ринку туристичних послуг перевищує 50%. У структурі світових туристичних послуг Європейський регіон уже багато років поспіль займає лідируючі позиції як за кількістю туристичних прибутків, так і за фінансовими надходженнями від міжнародного туризму.

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), прогнозується збільшення світових туристських прибуттів на 3,3 % кожного року, починаючи з 2010 по 2030 рік. Відповідно до цих прогнозів у 2030 р. кількість туристських прибутків зросте до 1,8 млрд осіб. У країнах, що розвиваються, з'являються нові туристичні напрямки приріст туристичних прибутків становитиме у період між 2010 і 2030 роками близько 4,4 %, а у країнах з розвинутою економікою цей відсоток становитиме 2,2% [28].

Такий прогноз викликаний низкою факторів, головними з яких є:

- цікавість туристів до нових місць відпочинку;
- невисока ціна турів до країн з трансформаційною економікою.

Сучасні процеси транснаціоналізації не оминають і сферу туристичного бізнесу, найкраще транснаціоналізація міжнародного туризму простежується на прикладі сектора розміщення туристів, де ТНК набувають форми готельних мереж або ланцюгів, що сприяє ефективному розвитку сфери послуг. Зокрема, найбільше готельні мережі представлені у Франції – 3819 готелів (21 % від усіх готелів), де лідерами за кількістю готелів є національні оператори Accor Hotels (1603), Louvre Hotels Group (820) [29]; Великої Британії – 3538 (8,5 %), Німеччині – 1944 (9,7 %), Італії – 1491 (4,2 %). Натомість на території України готельні мережі тільки почали входження [30]. Зокрема, готельна мережа Rezidor Hotel Group (Бельгія) на українському ринку представлена брендами: Redisson Blu Hotels & Resorts та Park Inn; британська готельна мережа Intercontinental Hotel Group представлена брендом Intercontinental Hotel Group; французька компанія Accor в Україні сьогодні успішно працює під брендами: Ibis, Ibis Styles, Fairmont. Поступове входження на вітчизняний

ринок продовжують й інші відомі американські готельні мережі, зокрема: Wyndham Worldwide; Hilton; Marriott [29, 30]

Діяльність ТНК підсилює взаємозв'язок і взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх туристичних ринків країн [31, с. 87]. Активно розвиваються і ресторани мережі, яким у світі належить близько 20 % обсягів ринку, що свідчить про наявні переваги та широкі горизонти використання таких моделей стратегічної поведінки [32, с. 134]. Найвідомішими серед рестораних мереж, представлених на ринку України, є «Козирна карта», «Світова карта», «Eric's family», «Happy days», «Конкорд груп», «Пивкофф» [11, с. 49–64]. Широко розповсюдженою серед міжнародних перевізників набула форма глобальних партнерських об'єднань авіакомпаній – авіаційні альянси. Сьогодні у світі сформована глобальна тріада «Star Alliance», «SkyTeam» та «Oneworld», до якої входять 52 великі та середні авіакомпанії, які контролюють близько 60 % світового обсягу пасажирських перевезень [33, с. 49–64; 37,38].

На сьогодні, не зважаючи навіть на проблеми викликані поширенням COVID-19, Європейський ринок туристичних послуг продовжує розвиватися та нарощувати свій потенціал. Що б не допустити занепаду у Європейській туристичній індустрії керівники держав та міжнародні організації створюють програми розвитку Європейських регіонів з акцентом на нові види туризму, знаходять нові напрями реалізації туристичного продукту; приділяють особливу увагу потребам споживача; впроваджують програми покликані мінімізувати негативний вплив туристичної індустрії на навколишнє середовище.

Окрім того, регулювання сфери міжнародного туризму в Європі, представлений діяльністю урядових органів з туризму різних країн та їх взаємодією. Основними інструментами механізму регулювання європейського ринку туристичних послуг виступають двосторонні угоди, саме тому уряди країн все більшу увагу приділяють реалізації заходів у рамках підписаних двосторонніх угод у сфері авіатранспорту, готельного господарства та туризму в напрямку лібералізації в'їзду-виїзду громадян та спрощення туристичних формальностей. На державному (макро-) рівні основним суб'єктом механізму регулювання туристичного ринку виступають центральні та місцеві органи державної влади у сфері туризму.

Розвиток європейського ринку туристичних послуг базується на наступних кроках:

- стимулювання розвитку інфраструктури;
- впровадження маркетингових заходів;
- контроль над процесом розвитку територій, включаючи розробку нормативно-правових актів у туристичній галузі;
- забезпечення реалізації законодавчих актів із охорони здоров'я, безпеки та зайнятості;
- ліцензування фізичних та юридичних осіб: туроператорів, турагенств, готелів, ресторанів та ін.;
- посилення стійкості країн до гібридних загроз.

Таким чином, розвиток європейського ринку туристичних послуг визначається загальними тенденціями розвитку світового господарства, а також політикою світового співтовариства у сфері міжнародного туризму.

На основі досвіду Європейських країн, виділено пріоритетні напрями інноваційного розвитку ринку туристичних послуг України, а саме:

- розвиток навчальних турів (спеціалізований туризм), культурно-масових програм (подійсвий туризм);
- стимулювання розвитку інфраструктури туристичних послуг;
- підтримка технічного стану культурно-історичних пам'яток;
- підтримка лікувальних курортів (використання потенціалу клінік, освоєння і впровадження нових технологій в медицині);
- реконструкція туристичних об'єктів (будинків відпочинку, профілакторіїв тощо) у зонах екологічного відпочинку;

– розвиток ділового середовища (співпраця з науковими організаціями, у т.ч. зарубіжними, стимулювання туристичного бізнесу в малих містах і районах);
– удосконалення інформаційної політики (зокрема інформаційна підтримка туристичних об'єктів державного значення);

– розвиток громадських форм управління туристичним комплексом (профільних об'єднань та асоціацій підприємців).

Розвиток туризму в Україні можливий лише за допомогою ефективної колаборації суб'єктів сфери туристичних послуг з органами державного та місцевого самоврядування, яка спрямована на:

– розробку механізму співпраці музеїв та природних заповідників з туроператорами;

– запровадження нових форм туристичного обслуговування;

– організацію державними органами конкурсу приватних інвестиційних туристичних проєктів, які дають можливість використовувати переваги державної допомоги суб'єктам туристичного бізнесу, особливо на стартовому етапі;

– формування цільових інвестиційних програм зі спільною участю державного й приватного капіталу.

Для України з її величезним незатребуваним туристичним потенціалом реалізація цих напрямків становить найбільший інтерес, у тому числі з погляду збільшення в'їзної складової на ринку туристичних послуг держави. Усе це потребує формування нової туристичної стратегії в державі, яку має підтримати розробка концепції та цільових програм розвитку ринку туристичних послуг в Україні.

Ефективне управління потенціалом інноваційного розвитку ринку туристичних послуг має бути спрямоване на всебічний розвиток туристичного комплексу країни та активне залучення іноземних інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури.

Отже, урегулювання нормативно-правової бази з питань туризму в Україні та пристосування її до ситуації, що склалася на Європейському ринку туристичних послуг шляхом:

– створення фондів на державних рівнях для розвитку туризму;

– співпраці України у туристичній галузі;

– створенням програм інноваційного розвитку;

– узгодженістю законодавства України з міжнародними стандартами;

– забезпеченням захисту прав туристів;

– створенням та введенням інновацій в галузь;

– спрощення процесу отримання віз та перетину кордону;

– посилення кібербезпеки.

Реалізація зазначених шляхів удосконалення національної нормативно-правової бази країни дасть змогу підвищити популярність України як одного з туристичних центрів світу. Це сприятиме збільшенню туристичних потоків в регіони країни, що призведе до збільшення прибутків від туристичної індустрії.

ВИСНОВКИ

В роботі досліджено методичні розробки та рекомендації щодо підвищення потенціалу інноваційного розвитку ринку туристичних послуг в Україні на основі досвіду Європейських країн. Встановлено, що в Україні існує величезний потенціал розвитку туристичної діяльності, проте він є істотним недовикористаним національним ресурсом, що має стати не лише рентабельним, але й суттєвим джерелом надходження доходної частини вітчизняної економіки.

Саме тому, метою політики розвитку сфери туризму на найближчі роки повинно стати формування сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу, який задовольняв би потреби як вітчизняних, так і іноземних громадян в туристичних послугах, а також створював би умови для сталого розвитку туризму в Україні.

Перспективою подальших наукових досліджень є представлення організаційно-економічного механізму управління потенціалом інноваційного розвитку ринку туристичних послуг в Україні з визначенням конкретних стратегій та інструментів підвищення потенціалу туристичної галузі.

SUMMARY

Domashenko M., Shkola V., Kotenko O. Domashenko V. Development of tourist services market under the conditions of hybrid threats: European experience for Ukraine

The article is devoted to the formulation of recommendations for management of potential for innovative development of the tourist services market in Ukraine on the basis of existing experience of European countries.

The mathematical model of innovative development of tourist services market in Ukraine with account of potential of innovative development of the branch and scenarios of influence of risks and threats, and the graphic representation of possible trajectories of development of tourist services market with account of influence of risks and threats (both actual and potential) and with different values of control parameters are proposed. The importance of development of the tourist services market for the national economy of Ukraine is considered; the necessity of the European experience implementation for increase of the tourist industry potential is substantiated; a number of negative factors in the development of the tourist services market in Ukraine is analyzed, which include: the spread of the virus COVID-19; strengthening of hybrid threats; loss of tourist, historical and cultural, recreational potential of the occupied territories; military actions in the east of the country political and economic instability in the country; the absence of investment programs for tourism development in Ukraine on the basis of rational ecologically balanced use of natural, historical, and cultural tourist potential; the low quality of tourist infrastructure, communications and staff training; the low competitiveness of the tourism industry. The peculiarities of transnationalization of international tourism business, current trends of the international tourism development in the context of the European market of tourist services are considered in the article. Based on the experience of European countries, the priority areas of innovative development of the tourist services market in Ukraine are identified. Ways to regulate the regulatory framework for tourism in Ukraine, namely: the creation of funds at the state level for tourism development; cooperation of Ukraine in the field of tourism, creation of programs of innovative development; compliance of Ukrainian legislation with international standards; ensuring the protection of tourists' rights; creation and introduction of innovations in the industry; simplification of the process of obtaining visas and crossing the border; strengthening cybersecurity.

Keywords: *tourist services, tourism, Crimea, occupied territories of Donetsk and Luhansk regions, potential for innovative development, European experience*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Borghesi, A., & Gaudenzi, B. Risk Management. Perspectives in Business Culture. Springer, Milano. 2013. URL <https://doi.org/10.1007/978-88-470-2531-8>
2. Vasvari, T. Risk, Risk perception, risk management – a Review of the Literature. Public finance Quarterly. 2015. 1, pp. 36-39
3. Жадан Т.А. Теоретико-методичні та прикладні аспекти використання методів прогнозування у процесі управління ризиками готельно-ресторанного бізнесу. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 12. С. 43–48. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/33428>.
4. Ілляшенко С.М. Економічний ризик. К.: Центр навчальної літератури, 2004.– 220 с.
5. Лопатовський В.Г. Управління ризиками підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04; НУХТ. Київ, 2008. 20 с.
6. Божкова В.В. Організаційно-економічні основи управління екологічними ризиками інновацій: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.08.01; СумДУ. Суми, 2002. 208 с.
7. Економічний ризик: методи оцінки та управління [Текст] : навч. посібник / [Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Я. М. Кривич та ін.] ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. – 208 с.
8. Карінцева О.І. Науково-методичний підхід до оцінювання екологічного ризику різних видів економічної діяльності. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015, №3. С. 378-388.
9. Moles, P. (2016). Management Sources of Financial Risk and Risk Assessment. Edinburgh Business School Heriot-Watt University Edinburgh. 2016
10. Грищенко Л.Л. Науково-методичний підхід до оцінювання ризиків інноваційних проєктів державноприватного партнерства. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 1. С. 96–106.
11. Ілляшенко С.М., Божкова В.В. Управління екологічними ризиками інновацій: монографія. – Суми: Університетська книга, 2004. – 214 с.
12. Касьяненко, В.О. Формалізація стратегічних загроз та можливостей ефективного розвитку інноваційного потенціалу економіки України. Механізм регулювання економіки. 2015. № 4. С. 97-107.
13. Прокопенко О.В., Школа В.Ю. Оцінка рівня інтелектуального потенціалу в системі стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств. Менеджмент і маркетинг інновацій. 2010. № 1. С. 127–131
14. Shkola V.Y., Troyan M.Y., Domashenko M. D., Vavilichev M.D. Global Competitiveness of the Economy and Intellectual Capital Index: Case of the EU Countries and Ukraine // Mechanism of Economic Regulation. 2021. № 1.

15. Shkola V. Advanced development and Intellectual capital: an influential assessment. // Socio-Economic challenges: International Scientific and Practical Conference (Sumy, November 3-4, 2020). – Sumy: SSU, 2020
16. Коронавірус і світова економіка: які наслідки матиме епідемія. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-svitova-ekonomika/30420833.html>
17. Атаманчук З. А., Дем'янова Ю. О. Міжнародний туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держав світу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2019. № 2 (54). С. 23–28
18. Bontis, N. (2004). National Intellectual Capital Index: the Benchmarking of Arab Countries. In A. Bounfour, L. Edvinsson (Eds), Intellectual Capital for Communities Butterworth-Heinemann. 2004. PP. 113-138.
19. Шипуліна Ю.С. Управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.02.02; НТУ «ХПІ». Харків, 2006. 21 с.
20. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.01 № 2245-III [2245-14]
21. Лазарєв А.А. Менеджмент страхування та ризику. Навчальний посібник / А.А. Лазарєв, - Х.: АВВ МВСУ, 2006. - 69 с. 10.
22. Ліпкан В.А. Національна безпека України.– Навчальний посібник./ В.А. Ліпкан. - Кондор.– 2006.– 552 с.
23. Романчик Т.В. Безпека, загрози, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2020. № 17. С. 257-267.
24. «Черный лебедь». В Moody's оценили вред корона- вируса для мировой экономики // НВ-Бизнес. 31 ян-варя. URL: <https://nv.ua/biz/economics/koronavirus-v-kitae-v-moody-s-ocenili-vred-koronavirusa-dlya-mirovoy-ekonomiki-novosti-mira-50067596.html>
25. Троян М.Ю., Школа В.Ю., Домашенко М.Д., Макаренко Т.М. Вплив COVID-19 на ринковий капітал на прикладі туристичної галузі: досвід ЄС та інших країн // Вісник СумДУ: серія Економіка – 2021. – С. 111-121. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.1-13 https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/1_2021/13.pdf
26. Basic tourism statistics URL: <https://www.unwto.org/statistic/basic-tourism-statistics>
27. Темник І.О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму / І.О. Темник // Електронне наукове фахове видання Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України «Ефективна економіка». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=499>.
28. World Tourism Organization. 2021. URL: <https://www.unwto.org/>
29. Atamanchuk Z., Yavorovenko N. Hotel chains in the global tourism space. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія : «Економіка». 2019. Т. XX. Вип. 312. URL: <https://dsun.edu.ua/fahove-vydannya-zbirnyk-naukovyh-prats/>
30. Безручко Л., Жук Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку готельних мереж у світі та Україні. Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2018. № 45. С. 273–280.
31. Ціхановська В. М., Ковальчук С. Я. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг в умовах посилення глобалізаційних процесів. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 7. С. 86–89.
32. Босовська М. В. Інтеграційні процеси в туризмі: теорія та практика розвитку. Вісник ДІТБ. 2013. № 17. С. 129–135.
33. Атаманчук З. А. Формування мережевої туристичної індустрії як форма глобальної інтеграції країн. Економічний простір. 2019. № 141. С. 49–64.
34. Домашенко М.Д., Юрченко А.В. Trends in the development of the European market of tourism services during the period of the pandemic COVID 19// Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи: політичні, економічні, правові та комунікаційні аспекти», Київ – 2021. С. 99-101.
35. UNWTO (2020), The UNWTO Tourism Recovery Tracker, URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-recovery-tracker>
36. OECD (2020), «Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery», OECD Tourism Papers, No. 2020/03, OECD Publishing, Paris, URL: https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/mitigating-the-impact-of-covid-19-on-tourism-and-supporting-recovery_47045bae-en.
37. World Bank (2020). Rebuilding Tourism Competitiveness: Tourism Response, Recovery and Resilience to the COVID-19 Crisis. World Bank, Washington, DC. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348>
38. World Travel & Tourism Council (2020), Economic Impact Reports. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact/economic-research/economic-impact-analysis>

REFERENCES

1. Borghesi, A., & Gaudenzi, B. (2013). Risk Management. Perspectives in Business Culture. Springer, Milano. URL: <https://doi.org/10.1007/978-88-470-2531-8> [in English]
2. Vasvari, T. (2015). Risk, Risk perception, risk management – a Review of the Literature. Public finance Quarterly. 1, pp. 36-39 [in English]
3. Zhadan T.A. (2017) Theoretical and methodological and applied aspects of using forecasting methods in the process of risk management of hotel and restaurant business. Market infrastructure. №. 12. P. 43–48. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/33428> [In Ukrainian]
4. Ilyashenko S.M. (2004) Economic risk. K. : Center for Educational Literature. P. 220 [In Ukrainian]
5. Lopatovsky V.G. (2008) Risk management of enterprises in an unstable environment: author. dis. ... Cand. econ. Science: special. 08.00.04; NUFT. Kyiv. 20 p [In Ukrainian]

6. . Bozhkova VV (2002) Organizational and economic bases of management of ecological risks of innovations: dis. ... Cand. econ. Science: special. 08.08.01; SSU. Sumy. 208 p [In Ukrainian]
7. Vasilieva T. A. Leonov S.V., Kryvykh Y.M., (2015) Economic risk: methods of evaluation and management [Text]: textbook; under the general ed. Dr. Econ. Sciences, Prof. TA Vasilieva, Ph.D. econ. Sciences JM Krivich. - Amounts: SHEI "UABS NBU". 208 p [In Ukrainian]
8. Karintseva O.I (2015) Scientific and methodological approach to environmental risk assessment of different types of economic activity. Marketing and innovation management. №3. P. 378-388 [In Ukrainian]
9. Moles, P. (2016). Management Sources of Financial Risk and Risk Assessment. Edinburgh Business School Heriot-Watt University Edinburgh [in English]
10. Gritsenko L.L. (2015) Scientific and methodological approach to risk assessment of innovative public-private partnership projects. Marketing and innovation management. № 1. P. 96–106 [In Ukrainian]
11. Ilyashenko S.M., Bozhkova V.V., (2004) Environmental risk management of innovations: a monograph. - Sumy: University book. 214 p [In Ukrainian]
12. Kasyanenko V.O. (2015) Formalization of strategic threats and opportunities for effective development of innovation potential of Ukraine's economy. The mechanism of economic regulation. № 4. P. 97-107 [In Ukrainian]
13. Prokopenko O.V., Shkola V.Yu. (2010) Assessment of the level of intellectual potential in the system of strategic management of innovative development of enterprises. Innovation management and marketing. № 1. P. 127–131 [In Ukrainian]
14. Shkola, V.Y., Troyan, M.Y., Domashenko, M. D., Vavilichev, M.D. (2021) Global Competitiveness of the Economy and Intellectual Capital Index: Case of the EU Countries and Ukraine. Mechanism of Economic Regulation. 1. 98-108. [in English].
15. Shkola, V. (2020). Advanced development and Intellectual capital: an influential assessment. Proceedings from Socio-Economic challenges: International Scientific and Practical Conference. PP. 482-487. Sumy: SSU [in English].
16. Koronavirus i svitova ekonomika: yaki naslidky matyme epidemia“ (2021) [Coronavirus and the World Economy: What Will Be the Consequences of the Epidemic]. <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-svitova-ekonomika/30420833.html> [In Ukrainian]
17. Atamanchuk, Z. A., and Demianova, Yu. O. (2019) “Mizhnarodnyi turizm yak priorytetnyi napriam sotsialno-ekonom- ichnoho rozvytku derzhav svitu“ [International Tourism as a Priority Area of Socio-economic Development of the World]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika», №. 2 (54). P. 23-28 [In Ukrainian]
18. Bontis, N. (2004). National Intellectual Capital Index: the Benchmarking of Arab Countries. In A. Bounfour, L. Edvinsson (Eds), Intellectual Capital for Communities (pp. 113-138). Butterworth-Heinemann [in English].
19. Shipulina Y.S. (2006) Management of potential of innovative development of industrial enterprises: author's ref. dis. ... cand. econ. Science: special. 08.02.02; NTU "KhPI". Kharkiv. 21 p [In Ukrainian]
20. Law of Ukraine "On high-risk objects" from 18.01.01 № 2245-III [2245-14] [In Ukrainian]
21. Lazarev A.A. (2006) Insurance and risk management. Textbook / AA Lazarev, - H. : ABB MIA. - 69 p. 10 [In Ukrainian]
22. Lipkan V.A. (2006) National Security of Ukraine.– Textbook./ VA Lipkan. - Condor.P. 552 [In Ukrainian]
23. Romanchuk T.V. (2020) Danger, threats, risk: analysis of the terminological apparatus of the theory of economic security. Economic Bulletin of NTUU "KPI". № 17. P. 257-267 [In Ukrainian]
24. «Chernyy lebed». (2021) V. Moody's otsenili vred koronavirusa dlya mirovoy ekonomiki“ [“Black Swan”. Moody's Has Evaluated the Impact of Coronavirus on the Global Economy]. NV-Biznes. <https://nv.ua/biz/economics/koronavirus-v-kitae-v-moody-s-ocenili-vred-koronavirusa-dlya-mirovoy-ekonomiki-novosti-mira-50067596.html> [In Ukrainian]
25. Troian M., Shkola V., Domashenko M., Makarenko T. (2021) The impact of COVID-19 on market capital on the example of the tourist industry: experience of the EU and other countries // Visnyk of SSU: series Economics. PP. 111-121. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.1-13 https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/1_2021/13.pdf
26. Basic tourism statistics: URL: <https://www.unwto.org/statistic/basic-tourism-statistics> [in English].
27. Temnik I. O. (2019) Conditions and factors of international tourism development / I.O. Temnyk // Electronic scientific professional publication of the Institute of World Economy and International Relations of the National Academy of Sciences of Ukraine "Effective Economy".– [Electronic resource] - Access mode <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=499> [In Ukrainian]
28. World Tourism Organization (2021) Retrieved from: <https://www.unwto.org/>
29. Atamanchuk, Z., and Yavorovenko, N. (2019) “Hotel chains in the global tourism space“. Zbirnyk naukovykh prats Dotskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia. Seriya : «Ekonomika». <https://dsu.edu.ua/fahove-vidannya-zbirnyk-naukovykh-prats/> [in English].
30. Bezruchko, L., and Zhuk, Yu. (2018) “Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku hotelnykh merezh u sviti ta Ukraini“ [Current State and Prospects of Development of Hotel Chains in the World and Ukraine]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya : Mizhnarodni vidnosyny, № 45. PP. 273-280 [In Ukrainian]
31. Tsikhanovska VM, Kovalchuk S. Ya. (2015) Trends in the development of the world market of tourist services in the context of increasing globalization processes. Global and national economic problems. №. 7. PP. 86–89 [In Ukrainian]
32. Bosovska, M. V. (2013) “Intehratsiini protsesy v turyzmi: teoriia ta praktyka rozvytku“ [Integration Processes in Tourism: Theory and Practice of Development]. Visnyk DITB. №. 17. PP. 129-135 [In Ukrainian]

33. Atamanchuk Z.A. (2019) Formation of the network tourist industry as a form of global integration of countries. *Economic space*. № 141. PP. 49–64 [In Ukrainian]
34. Domashenko MD, Yurchenko AV (2021) Trends in the development of the European market of tourism services during the period of the pandemic COVID 19// International Scientific and Practical Conference "Fundamental Pragmatism - Implications for Eastern and South-Eastern Europe: Political, Economic, Legal and Communication Aspects". Kyiv. PP. 99-101 [in English].
35. UNWTO (2020), The UNWTO Tourism Recovery Tracker, <https://www.unwto.org/unwto-tourism-recovery-tracker>
36. OECD (2020). Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery. *OECD Tourism Papers*, 2020/03, OECD Publishing, Paris. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/47045bae-en>.
37. World Bank (2020). *Rebuilding Tourism Competitiveness: Tourism Response, Recovery and Resilience to the COVID-19 Crisis*. World Bank, Washington, DC. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348>.
38. World Travel & Tourism Council (2020), *Economic Impact Reports*. Retrieved from <https://wtc.org/Research/Economic-Impact/economic-research/economic-impact-analysis>